

BİLGELERİN ZİRVESİ: HZ. MEVLANA

Prof. Dr. Nevzat Tarhan

Üsküdar Üniversitesi Rektörü

İNSANLIK MEVLANA'YI YENİDEN KEŞFEDİYOR

Günümüzde, özellikle Batı dünyasında Hz. Mevlana'ya karşı büyük bir ilgi var. Modernizmde ve bilimde dahi Mevlana'nın öğretilerinden izler görülüyor. Bu izler modernizmi ve bilimi tamamlıyor. Bir bakıma insanlık da Mevlana'yı yeniden keşfediyor. Mevlana kendi döneminde çığır açmış bir bilge. Yaşadığı dönemin insanları ve kültürü üzerindeki etkileri hâlâ canlı. Bu kalıcı etkiler insanın düşünce ve duyu donanımını değiştirecek güçte. Mevlana'nın öğretilerindeki örnekler günümüzde yaşananlara göre yeniden yorumlanmalı. Çünkü o, kendi çağının sorularına zamanın ruhuna göre cevaplar vermiş. Geldiğimiz noktada yeni sorulara Mevlana'nın öğretileri üzerinden yeniden cevap vermek gerekiyor. Mevlana'yı bu çağın gözüyle okuyup, özünü koruyarak günümüz insanına sunmalıyız. Mevlana'yı bir roman kahramanı gibi değil de daha çok günlük hayatta bize yol gösterici olarak tanımalıyız.

İnsanlığın sürekli bir değişim içinde olduğu günümüzde, değişimin nabzını tutmak artık zaruri. Öyle bir çağda yaşıyoruz ki artık yenedünyanın sembolü internet. Bütün gezegeni kaplayan bir sohbet ağı ile çevriliyiz. Sohbetin böylesine gündemde olduğu bir çağda Mevlana'nın o küçük sohbetleri bütün dünyaya fayda sağlayacak bir fonksiyon kazanabilir

Bilgi Çağından Bilgelik Çağına

İnternetin getirdiği imkânlarla Mevlana'nın öğretileri arasında nasıl bir ilişki kurulabilir? DNA ile Mevlana'nın nasıl bir ilişkisi var?

Bilindiği gibi, DNA sarmal bir yapıdır ve bu yapıda varoluşun şifreleri gizlidir. Bu şifrelere uygun davranıldığı zaman kişinin biyolojik doğasına uygun davranılmış oluyor. O kişinin fitratına uygun davranıldığı için yapılan iş sonuç veriyor. Mevlana da adeta insanlığın DNA'sını çıkarmış gibi! İnsanlığın şifrelerini tanımlamış ve duyu DNA'sının şifrelerini belirlemiş.

İnsanlık tarihine bütünlüklü olarak baktığımızda ilkçağda insanların toplayıcılık ve avcılık hayatlarını idame ettirdiklerini görüyoruz. Gidip diğer kabileleri yağmalıyorlar. Güçlü olan, güçsüz olanı bir şekilde kullanıyor. Tarım dönemiyle birlikte yerleşik kültür gelişmeye başlıyor. 18. yüzyıla geldiğimizde Endüstri Devrimi gerçekleşiyor. Saydığımız her dönemin düşünce kalıpları farklıdır. Toplayıcılık-avcılık döneminde insanlar "saldır, avla, topla ve hayatını sürdür" mantığıyla yaşıyorlardı. Tarım döneminde "toprak ana" düşüncesi yaygınlık kazandı. Endüstri döneminde ise insanoğlu sanayileşmenin etkisiyle hep "daha fazla"sını talep etmeye başladı. Bütün bunların hepsinin temelinde insanın başlıca ihtiyaçları olan yaşama ve öğrenme dürtüsünü görüyoruz. Öğrenme dürtüsü sayesinde insan kendini geliştiriyor. Hayatta kalma dürtüsünden sonra gelen toplumsal bir varlık olarak yaşama dürtüsü, toplumsal hayatı ve tarım toplumunu ortaya çıkarmıştır. Oysa bir önceki evrede, avcılık döneminde, insanoğlu daha bireyseldir. Tarım toplumu döneminde insanın düşünce ve donanımı farklılaşmıştır. Endüstri toplumunda ise düşünce ve donanımı kâr-zarar analizine dönüşmüştür. Yani insan artık havuç ve sopa paradigmasıyla hareket etmektedir. İyi iş yapmanı ödüllendirir, kötü iş yapmanı cezalandırır. Böylelikle "üretmeyen" değersizleşir. Aslına bakılırsa, bir bakıma "insan" değersizleştirilir.

Endüstri çağında iyi bir at, zayıf bir insandan daha kıymetlidir. Çünkü onun üretime katkısı vardır. Bu anlayışın hâkim olduğu yapılardan, insanlar farkında olmadan aynı düşünce yapısını çocuğuna bile uygulayabilir. "Benim için değer üretmiyorsan değersizsin!" O çocuk kendini evde mutlu hissedemez ve arayışa girer.

Materyalist felsefe her şeyi kâr-zarar paradigmasıyla ve havuç-sopa yöntemiyle ele alır. Tarım toplumundaki sosyalliğin üzerine teknolojinin getirdiği hız ve metot sebebiyle insanlık, güçlü olanın zayıf olanı ezdiği bir yapı oluşturuyor. Düşünüş tarzı olarak da soyut bilgiyi ikinci plana atan, maddesel bilgiyi öne çeken diyalektik materyalizm hâkim olmaya başlıyor. Ve böylece maddeye boğulmuş bir insan ortaya çıkıyor. Endüstri Devrimi aslında bir bakıma insanlığın altyapısını, tarım toplumu devrinde kazandığı sosyalliği bozdu. Altyapısı değişen bina ister istemez çatırdar. Artık insanlar daha zengin ama daha mutlu değil.

20. yüzyılda ise bilgi çağı geldi. İyi-kötü, doğru-yanlış paradigması bilgi gücünün üstün olup olmamasına göre değişti. Tasarım üretimden daha değerli hale geldi. Sen bir fabrika inşa ediyorsun ama o fabrikanın bir parçasını sıfırdan üreten/tasarlayan kişi fabrikanın üretiminden daha fazlasını alıyor. Hiç üretim yapmadan marka değerini satan girişimciler var. Girişimciler artık bilgilerini satıyorlar. Böylece makineye hâkim olundu. Fakat yukarıda söz ettiğimiz bozulan altyapı, o paradigma değişmedi. İnsanlık, toplayıcılık döneminden tarım dönemine geçerken daha toplumsaldı ve daha insancıldı. İnsanlık bilgi çağında da mutlu değil. Bilgi toplumunda insan her zamankinden daha hızlı, teknolojiyle birçok şeyi elde edebiliyor fakat insanlığa tarım toplumundaki huzuru ve dengeyi sunamıyor.

Bilgi çağında insanlık yeni şeyi fark etmenin eşiğinde. Bilginin üstünde başka bir bilgi daha var. O bilgi; vicdanî bilgi, iç sestir. Onun için 21. yüzyıl bilgelik çağı olacak diyoruz. Eğer insanlık bilgeliği yakalayamazsa bütün kazanımları boşa gidecek.

Yeni yüzyılın savaşı iyinin ve kötünün savaşı olacak. Kötü, geçerli yöntemleri uygularsa başarılı olur. İyi, geçersiz yöntemler kullanırsa başarılı olamaz. Metodoloji yadsınamaz bir noktada duruyor. Yeni yüzyılın metodolojisi ise teknolojidir. O hâlde iyi insanlar da iyi yöntemler kullanarak başarılı olmalılar. Hz. Peygamber'in (sav) "İyi niyet ve güzel gayret varsa onun tamamlayıcısı Allah'tır" diyor. Yani aslolan, iyi niyetli bir çaba. Niyetin farkındalığı ise vicdandır çünkü vicdanın temel unsurlarından biri de iyi niyettir. O yüzden "vicdanî zekâ" diyebileceğimiz yeni bir zekâ türünün geliştirilmesi gerekiyor. Teknolojinin de yardımıyla bütün gezegen çapında sohbet ortamının baş sohbetçisi Mevlana olabilir.

Bilgi Çağındaki İnsanın Arayışları

Tarihin eski devirlerinde de bugünün insanında da ortak olan bir arzu var: Dünyaya hâkim olmak, kendini gerçekleştirmek, tarihe iz bırakmak... Şartlar farklı olsa da bu arzu hepimizde ortaktır. Bunların hepsi insanın psikolojik ihtiyaçlarıdır. Daha doğrusu, talepler sonucunda ortaya çıkan ihtiyaçlardır. Yani ihtiyaç olduğu için arzu etmiyoruz, bunlar arzu ettiğimiz için ihtiyaç haline geliyorlar.

İnsanda bir arzu hiyerarşisi var diyebiliriz. Çok bilinen Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde üst basamaklara çıktıkça "kendini gerçekleştirme" ihtiyacını görürüz. İnsanda, temel ihtiyaçlar karşılandıktan sonra kendini gerçekleştirme ihtiyacı ortaya çıkıverir. Kendini gerçekleştirme arzusu insanı bir arayışa sürükler. Arayışa girdiğimizde soyut amaç ortaya çıkar. Çünkü insanın olağan işlerinin ötesinde, olağanüstü bir proje geliştirme gereksinimi vardır. İnsanı geliştiren ve diğer canlılardan ayıran yanı budur. Ayrıca insan varoluşunun farkındadır, ölümü sorgular ve anlamlılık arayışından doğan bir iz bırakma ihtiyacı hisseder. İnsanın en yüksek arzusu ölümsüzlük arzusudur. Bu arzu da insanın hayatı, varoluşu sorgulamasına sebep olur ve onu Yaratıcıyı araştırmaya iter. Bu da insanda vicdanî bir iç ses oluşturur.

Bilgi çağını, bilgelik çağına dönüştürürken Mevlana'nın öğretisi müthiş bir bilgi bankasıdır. İnsanlığın Mevlana'nın düşünce ve duygu donanımına ihtiyacı var. Bu, denizde derinlere dalmak için özel dalış kıyafetleri giymeye benzer. İnsanın manevî olarak gelişebilmesi için onunla ilgili bir donanıma sahip olması gerekir. Ancak o şekilde derinlere dalabilir ve insana ait hazineler keşfedebiliriz.

Dünya Çapında Vicdanî Zekâ Arayışları

Duygusal zekâ eğitimi olarak sunulan çalışmalara bakınca birinci aşamada "öz-bilinç"i görüyoruz. Mevlana'nın eserlerine baktığımızda da birçok şeyin "kendini tanıma"ya dayalı olduğunu fark ediyoruz. Kişinin güçlü yönlerini, zayıf yönlerini, sorun çözme stilini, iletişim stilini, önündeki imkânları sıralayan altı boyutlu bir bakış açısı vardır. Bu altı boyutlu bakış, bütüncül bakıştır. Modernizm insana "kusursuz"luk ön kabulüyle yaklaşır. Hümanizmin hatası buradadır. "İnsan doğuştan iyidir" der, "Kötülükler haricidir; dışarıdan, sonradan gelmiştir." Böyle olunca insan kendi içindeki kötü duyguları kendi zaafi olarak değil de dışarıdan gelen bir şey olarak görüyor. Müthiş bir savunma içerisine giriyor ve ruh sağlığı bozuluyor. Oysa insanın içinde kötücül ve iyicil arzular vardır. Hümanizmin kötücül arzuları yok sayması insana kendini yanlış tanıtıyor.

"En büyük hümanist Mevlana değil mi?" diyenler olabilir. Değildir! Hümanizm ayrı, hümanisite ayrı şeylerdir. İnsancı olmakla insana önem vermek birbirinden farklı tavrı alışlardır. "İnsancılık" insanı fanatik bir hümanizmaya götürebilir. Kendi kusurlarını görmesini engeller. Hümanisite ise insani değerleri yükseltmeyi hedefler.

İyicil ve Kötücül Eğilimler

1995'ten sonra yapılan nörolojik çalışmalarda insan beyninin çalışma şekline dair yeni bilgiler elde edildi. Duygusal beyin ortaya çıktı ve insan beyninin nefret, öfke, düşmanlık gibi duygular ürettiği tespit edildi. Burada şunun altını çizelim: İnsanların suç işlemeleri onların kaderi olarak görülmemelidir. İnsanda suçluluk geni yoktur, suça eğilim geni vardır.

Mesela kadın beyniyle erkek beynini kıyaslayalım. Erkek beyninde agresiflikle ilgili genetik kodlar, kadın beyninde ise empatiyle ilgili genetik kodlar ağırlıkta. Erkeğin agresif olması genetik bir olgudur. Fakat bu, nükleer enerji gibidir. İyi amaçla kullanılırsa kişiyi harekete geçirir. Kötü amaçla kullanılırsa zarar verir. İnsanın kötülüğe meyli vardır ancak bu mutlak şartta kötülük işleyeceği anlamına gelmez. Yoldan geçerken yerde gördüğü parayı almak isteyebilir. Çünkü insanda kolay elde etme, emek vermeden kazanma arzusu vardır. Örneğin dünyanın en bencil varlığı çocuklardır. "Hep bana hep bana" derler, kendilerini dünyanın merkezi olarak görürler. Çocukta iyi-kötü, güzel-çirkin ayrımı yoktur. Ama bu durum çocuğun kötü olduğunu göstermez. Sadece insanda ham olarak kötülük eğilimlerinin de olduğunu gösterir. İnsanın iyi veya kötü olmasını ona verdiğimiz eğitim belirler. Yani iyicil ve kötücül eğilimler insanda bir çeşni olarak mevcuttur. İnsan iyicil duygularını beslemeli, kötücül duygularını ayıklamalıdır.

Sol beyin muhakeme, analiz ve hesaplama; sağ beyin ise müzik, sanat ve heyecanla ilgili kararları verir. Ön beyin ise beynin hangi yarısının kullanılacağını belirler. Şu anda psikolojinin en çok uğraştığı konu budur: İnsan nasıl karar veriyor? Seçimlerini nasıl yapıyor?

Evet, genler "Şunun parasını al", "Şuna zarar ver" gibi düşüncelerin oluşmasına sebep oluyor. Ama insan, o düşünce geldiği zaman iyicil yönlerini güçlendirip "Ne yapıyorsun! Bu yanlış! Hem sana, hem ona zararı var" diyor ve beyindeki iyicil dürtüler onu kontrol ediyor. İnsan kendinde iyiyi galip getirdiği sürece gelişiyor.

Kötücül eğilimler emredici değil. Sadece yönlendirici, telkin edici fonksiyonları vardır. Yani bunlar beyinde iç ses oluşturabiliyorlar ama yaptırım güçleri yok. Kararı veren beyin.

Bununla birlikte bazı insanların kötücül duyguları daha fazla olabilir. Örneğin bazı kişiler yaratılıştan daha kıskanç olabilirler. Bu kişilere "Kıskançlığını yok et" demek psikolojik doğalarına uymaz. Onun yerine "Kıskançlığının yönünü başka bir hedefe yönelt ve onunla rekabet et" denmelidir. Eğitimde esas olan o duygulara yön verebilmektir.

Mevlana'nın öğretilerinin kazandıracığı donanım, bilgelik çağında insana önemli bir fayda sağlayacaktır. Psikolojide "dejavu" diye bir kavram vardır. İnsan daha önce görmediği bir şeyi görmüş gibi bir hisse kapılır. Mevlana okurken bu hissi çok yaşarız. Çünkü o insana ezelden tanıdığı şeyleri hatırlatıyor. Aslında buradaki hatırlama bir tür sezgisel keşiftir. Yani aslında insan, kendisinde saklı duran hazinenin farkında değildir. Mevlana'nın bir sözü o hazineyi fark ettirecek duyarlılığı harekete geçiriyor. O hazineye dair bir "dejavu" duygusu ve talep meydana geliyor. Mevlana, gizli ihtiyaçlarımızı ortaya çıkarıyor.

Tabiri caizse, hepimizin yazılımı aynı ve Mevlana bir şey söylediğinde hepimizi o yazılıma geri dönüyoruz. Bir bakıma ruhsal yapımızdaki şifrelere dokunuyor. Bizde var olan bir duyarlılığı harekete geçiriyor. Güzele, iyiye duyduğumuz özlemi, hatta arzu eksikliğimizi hissettiriyor. Eksikliğin fark edilmesi ihtiyacı ortaya çıkarıyor. İşte o ihtiyacı ele alma biçimimize göre sezgisel algı oluşuyor. Bu sezgisel algıya vicdanî sezgi de denebilir.

Kuluçka Devrinin Kazandırdıkları

Mevlana çağın vicdanına hizmet etmiş birisi olduğundan günümüzde de onun vicdanî sezgisine ihtiyacımız var. Ama bunun olabilmesi için önce istemek gerekiyor, o vicdanî sezgiye duyduğumuz arzu, peşinden ona dayalı bir ihtiyacı ve ihtiyacı giderme gereksinimini doğuruyor. Doğrusunu isterseniz, bu noktada bir sancı hissedilir. İhtiyacın şekillendirdiği bir kuluçka dönemi yaşanır. Kuluçka döneminde acele etmemek, güzelliğin ortaya çıkmasını beklemek, sabretmek gerekir. Çile çekmeyi göze almak gerekir. Kuluçka döneminde üretken düşünceyle önce fikirleri ekiyor ve hayal ediyoruz. Böylece ihtiyaç oluşuyor ve onu gerçekleştirmeye çalışıyoruz. Artık içimizde bir ses uğuldamaya başlıyor. Bu ses bizi bir eyleme sevk etmediğinde, düşünce boyutunda kaldığında keşif gerçekleşmiyor. İşte bu noktada, içimizde uyanan arzuyu, ondan gelişen ihtiyacı ve kuluçka döneminde ortaya çıkan hayali, iç sesi hayata geçirecek adımlar atmak lazım. Hayal kurulan kuluçka döneminde bekleme sabrını göstermek lazım. Bu sabrı gösterebildiğimiz zaman Arşimet'in suyun

kaldırma kuvvetini bulduğu gibi doğum gerçekleşiyor. Newton'un da veba salgınında kütüphaneden çıkmadığı dönem onun kuluçka dönemidir. Ondan sonra yerçekimi kuvvetini keşfediyor. Ağaçların bir haftada meyve verdiğini düşünürsek yanılırız. Çünkü onlar bir sene boyunca nice fırtınalara, kışlara göğüs gererler. İnsanın düşünce üretiminde de aynı şey geçerlidir. Başkalarının düşüncelerini tekrar etmek başarı değildir. Başarı, yeni düşünce üretmeye dayalıdır. İnsan ancak böyle kendini geliştirebilir, kendini aşabilir. İşte bu anlamda Mevlana kendini aşmayı öğretiyor insana. İnsanı bilgeliğe çağırırken iç keşif yollarını gösteriyor. Bilgeliğin vizyonunu veriyor. Bunu basit gibi görünen hikâyelerle, öğütlerle yapıyor. O basit şey şuna benziyor: İyi bir bilgisayar bozulmuş. Kimse bilgisayarı tamir edememiş. Sonunda iyi bir teknisyen bulmuşlar. Adam, bilgisayarla uğraşmış, küçük bir parçayı değiştirdikten sonra bilgisayar çalışmaya başlamış. "Borcumuz ne kadar?" diye sormuşlar. Adam da "Bin dolar elli cent" demiş. Bunun üzerine "Bin doları anladık da bu elli cent ne oluyor?" demişler. Adamın cevabı, "Elli cent parçanın parası, bin dolar da zekânın parası" diye cevap vermiş. İşte mesele, parçayı ne zaman nerede kullanacağını bilmektedir. Yoksa o parçayı herkes bilir.

İnsanlığın Temel Taşları

Teknisyen o parçayı yerinde kullandığı için bozulmuş bir mekanizmayı düzeltiyor. Taş, yolun ortasında kıymetsizdir ama binanın içinde bütünün bir parçası olarak kıymet kazanıyor. Mevlana'ya duyduğumuz ihtiyaç da insanın bozulan altyapısı noktasında ortaya çıkıyor. Mevlana, insanı insan yapan değer duygularını güçlendiriyor. Değerler insanı insan yapan temel taşlardır. Eğer insanlık bir binaysa şu anda bu binanın temeli sarsılmıştır. Süsü çok iyi, görüntüsü çok iyi ama temeli sarsılmış. Geleceği güven altına almak için sarsılan temeli onarmak zorundayız. Temeli onarmak özel bir beceri gerektiriyor. Mevlana'dan öğrendiklerimiz insanlığın temel değerlerini güçlendiriyor. Kötülük eğilimi doğru yöntemlerle iyi yönde kullanılarak doğruya hizmet eder hale getirilebilir. İyilik eğilimi de doğru ve iyi yöntemler kullanmazsa başarısız olabilir.

İyinin başarısız olmasının bir nedeni de hiçbir şey yapmamasıdır. Kötü insanlar kötülük için çalışırken iyi insanlar da iyilik için çalışmalıdır. "Kötülüğe bulaşmadan kendi korunaklı âlemimde yaşayayım" anlayışında bencillikten eser vardır.

Bir köşeye çekilip suya sabuna dokunmamak kötülükten kaçınmak amacını taşıyabilir ama bu tavırdaki kolaycılığı da görmek zorundayız. Bir sahabi, Peygamberimize gidip "Cemiyet hayatı kötü. Şurada bir mağara var, yanında da su var. Ben ailemle orada yaşamak istiyorum" dediğinde Peygamberimiz "Biz dünyaya bunun için gönderilmedik" demiştir. Yani batağa saplanmış, Allah'ı unutmuş o kadar insan varken sadece kendimizi kurtarmak için, üzerimize çamur bulaşmasını diye bencillik etmeye hakkımız yok. İyilik yapmak için riske girmek, kötülükten kaçınmak için riske girmekten daha hayırlı olabilir. Ancak burada sınırı iyi bilmek gerekir. Çünkü kötülüğün mikroplar gibi yayılma istidadı vardır. Temel hijyen kurallarına uyarsak mikropları kendimizden uzak tutabiliriz. Aynı şekilde kötülüğe de karşı koyabiliriz.

Diyelim ki tarlanız ayrıık otlarıyla dolmuş. Ayrıık otuyla baş etmenin en iyi yolu tarlayı işlemektir. Bırakıp giderseniz tarlayı tamamen ayrıık otları basar. Sorumlusu da siz olursunuz. Toplumsal hayat da böyledir. İyi ve güzel şeylerin yayılması için çabalamazsak meydana kötülere bırakır ve bundan mesul oluruz. İyilerin mutlaka aktif olması gerekiyor. Kötüler doğası gereği zaten aktiftir. Kişinin namaz kılması için kalkıp abdest alması gerekiyor ama kulluk yapmaması için oturması yetiyor. Demek ki iyilik yapmak dinamik bir çaba gerektirir. Kötülükse kendiliğinden de yayılabilir.

Mevlana iyi ve güzel şeylerin yayılması için kendi zamanında büyük bir mücadele vermiş. Bunun için birçok bilgi ve kavram üretmiş.

İnsanı insan yapan büyük hedefleri, amaçlarıdır. Mevlana'nın amacı nedir diye baktığımızda "ilahi aşk" kavramını görüyoruz. O'na ulaşmak için hep arayış içinde olmuş.

Duygusal Zekâ ve Mevlana

Antonio R. Damasio'nun "Descartes'in Yanılgısı" adlı kitabı bilim dünyası için bir dönüm noktasıdır. Bilindiği gibi, Descartes "Düşünüyorum, o halde varım" diyerek her şeyin akıldan ibaret olduğunu iddia etmişti. Bu anlayış duyguları bilimsel kategoriden dışlıyordu. Yani bilim adamları "Duygular doğaüstü şeylerdir, bizim ilgi alanımızda değil" diyerek kestirip atmışlardı. 1995 yılında duygular, bilimin menzili içine girdi. Beyinde duygularla ilgili aktif alanlar bulundu ve bu alanlarda Mevlana'nın öğretilerinin yeniden tanımlanması yapıldı. İşte duygusal zekâ denilen şey, bilinçsiz de

olsa Mevlana'nın öğretilerinin sistematize edilip metodolojisi oluşturularak bütün dünyaya sunulmasıdır. Duygusal zekâ aslında Mevlana'nın bilimsel karşılığıdır. Mevlana'nın Batı'da bu kadar ilgi görmesinin sebebi, onun söylediklerinin bilim tarafından daha yeni yeni söylenmeye başlamış olmasıdır. Mevlana, duygusal keşif yapmak isteyenler için müthiş bir materyal veriyor. Onu alıp yeni bilimsel verilerle çok rahat anlatabiliriz. İnternet sayesinde bütün dünyada Mevlana'nın tanınmasına vesile olabiliriz.

Duygusal zekâ ile Mevlana'nın arasındaki bağlantılardan biri, öz-bilinç dediğimiz kendini tanımadır. Ardından öz-yönetim gelir. Kişi kendini tanıdıktan sonra kendini yönetmeyi öğrenmelidir. Mesela araba kullanmak bir beceridir. Bir kere öğrendikten sonra artık hiç düşünmeden kullanılır. Mevlana bir bakıma hayattaki önemli şeyleri beceri, alışkanlık hâline getiriyor. İnsanı hayat yolundaki trafik levhalarına yönlendiriyor, doğru yolu gösteriyor. Sonra sosyal bilinç gelir. Sosyal bilincin içinde empati vardır. Mevlana Hazretlerinin en büyük kaynağının da Hz. Peygamber (sav) olduğunu görüyoruz. Mevlana O'ndan (sav) aldıklarını çağına sunmuştur. Faydalandığı kaynaklar Kur'an-ı Kerim ve Peygamberimizin sünnetidir.

Haritada nerede olduğunu bilen kişi, gideceği yere karar verebilir. Sosyal bilinçle yaşadığı çevreyi, toplumu tanır ve böylece ilişki yönetimine geçebilir. Mevlana'da duygusal zekânın bu dört aşamasının da (öz-bilinç, öz-yönetim, sosyal bilinç, ilişki yönetimi) var olduğunu görüyoruz.

Şimdi Yeni Bir Zekâ Türünden Söz Etmek Lazım: Vicdanî Zekâ

Mevlana'nın büyük bir amacı ve bu amaca ulaşmak için de olağanüstü bir projesinin olduğunu görüyoruz. Büyük amacı ve olağanüstü projesinin olması; onun diğer insanlara nazaran düşüncenin sınırlarını aştığını, zihinsel kısıtlamaları kırdığını, bilinç ve algılama alanlarında geniş değişiklikler yaptığını gösterir. Bu değişikliklerin biyolojik karşılıkları vardır. Bunların ne olduğunu iyi anlamak gerekiyor. Bu karşılıkları tanımlamak için son yıllarda pozitif psikoloji çalışmaları yapılıyor. Yapılan çalışmalar neticesinde insan beynindeki beş alanda geliştirilebilir beceriler kümesi ortaya çıktı. Tespit edilen beceri kümeleri “zekâ alanları” olarak da tanımlanıyor.

Mantıksal Zekâ

Yüz sene önce, IQ olarak bilinen ilk zekâ tanımlaması yapılmıştı. Bu zekâ tanımlaması yani “mantıksal zekâ”, tek zekâ alanı olarak görülüyor, bunun geliştirilemez olduğu düşünülüyordu. Bir insanın genlerinde boyunun 1.80 m olacağı yazılıysa, o kişinin 1.80'e çıkması belli koşullara bağlıdır. İyi beslenmezse, sağlığına dikkat etmezse 1.60 m civarında da kalabilir. Mantıksal zekâ da bu çerçevede geliştirilebilir. Mesela mantıksal zekâyı ölçmek için kullanılan testlerde bazı kavramlar vardır. Bu, insanın hayatına idealist olma veya stratejik düşünce, kalıpların dışında düşünme, geleceği planlama, kendisine inanma şeklinde yansıyor. Akıl yürütme becerilerini doğru biçimde kullanmak, mantıksal zekâsı yüksek kişilerin özelliğidir. Kâr-zarar analizini iyi yapabilen bu kişiler aynı zamanda hesaplama, sözcük öğrenme, yeni düşünce üretme gibi sözel konularda da daha başarılı oluyorlar.

Mantıksal Zekâ Değerleri

- İdealist olmak, hayal kurabilmek
- Düşünce üretmek
- Geleceği tahmin etmek
- Beklenti oluşturmak
- Stratejik düşünmek
- Kalıpların dışında düşünmek
- Geleceği planlamak
- Kendisine inanmak ve güvenmek

Duygusal Zekâ

“Duygusal zekâ” değerleri yüksek olan kişiler ise duygularla ilgili kararları daha sağlıklı verirler. Mantıksal zekâda idealist olmak önemliken duygusal zekâda aktivist olmak önemlidir. Mantıksal zekâ, doğru düşüncüyü görme ve düşünsel alanda ileri olma; duygusal zekâ ise bunu harekete geçirebilme kapasitesidir. Duygusal zekâ karşılaştığımız zorluklara direnmemizi sağlar. Kişinin hayalleri, idealleri vardır ama bunu eyleme dönüştüremez. İşte burada devreye duygusal zekâ girerse, söz konusu kişi idealleri eyleme dönüştürebilir. Yani zor durumlarda manevi yapısını ayakta tutabilir. Böylelikle her şartta meyve veren ağaç pozisyonuna yükselebilir. Duygusal zekâsı yüksek olan

kişilerin temel özelliklerinden bazıları ümitli olmak, iyimserlik, cesaret, empati ve sinerji oluşturmaktır. Bu kişiler, iç motivasyonları yüksek olduğu gibi dış motivasyonları da çok iyi kullanırlar. İnsanlara inanmayı ve güvenmeyi başarırlar. Mizah ve eğlenceyi kullanırlar, estetik zevkleri vardır. Olumlu yönleri daha çok görürler. Özgüvenleri vardır. Bu özelliklerinden dolayı ilgilerini eyleme dönüştürürler. Yaşanan her tecrübeyi bir kazanç olarak birikimlerine katarlar. Öyle insanlar vardır ki beş dil biliyor, o dilleri anadili gibi konuşuyorlar. Fakat ancak emekli maaşı kadar bir maaşa çalışıyorlar. Sahip oldukları yetenekleri, çeşitliliği hiç kullanamamışlar. İstedığı zaman bir dili rahatlıkla öğrenebiliyor ama örneğin gidip de bir turizm rehberliği yapamıyor, eyleme geçemiyor. Çünkü bütünü göremiyor, sadece bir alanda çok iyi oluyor. Mesele, zekâ alanlarının hepsini geliştirebilmek ve kullanabil mektir.

Duygusal Zekâ Değerleri

- Aktivist olmak
- Ümitlilik
- İyimserlik
- Cesaret
- Empati
- Kucaklayıcı, sinerji oluşturuculuk
- İç ve dış motivasyon
- İnsanlara inanmak ve güvenmek
- Mizah ve eğlenceli olmak
- Estetik değerler
- Tutkulu projeye sahip olmak
- Olumluyu görmek
- Özgüven sahibi olmak

Bedensel Zekâ

Bir diğer zekâ türü de “bedensel zekâ”dır. Bu zekâ türünün insan hayatındaki karşılığı disiplindir. Bunun sayesinde kişi iç-disiplin kurabilir. Bu kişiler zaman yönetimini iyi yapabilirler, bir zorlukla karşılaştıklarında geri dönmez, planlarını gerçekleştirirler. Aynı zamanda realist oldukları için gerçekleri de görebilirler.

İdealist kişiler, gerçekçilik özellikleri yoksa hemen pes edebilirler. Aktivist değilse kendilerini harekete geçiremezler. Bir insan idealist ve aktivist olduğu hâlde realist değilse hayal dünyasında yaşayıp duvara toslayabilir. Realist olanlar, gerçekleri de test ediyor, hedefe kilitlenebiliyor, çeldiricilere ket vurabiliyor ve risk alabiliyorlar. İşlerini iyi takip ediyor ve fedakârca davranabiliyorlar, kararlı oluyorlar. Bunlar, bedensel zekânın verdiği disiplin değerleridir.

Bedensel Zekâ Değerleri

- İç disiplin
- Realist olmak
- Hedefe kilitlenmek
- Çeldiricilere ket vurmak
- Risk alabilmek
- Adanmışlık
- Takipçilik
- Fedakârlık
- Kararlılık

Sosyal Zekâ

Bir de “sosyal zekâ” vardır. Sosyal zekâyı sahip kişiler insanlar arasında ilişki yönetimini iyi yaparlar. Sosyal ortamlara daha rahat adapte olurlar. Bu kişiler bir orkestra şefi gibidirler, liderlik özellikleri gelişmiştir. Yine bu kişilerin empati yetenekleri de gelişkindir. Sosyal ortamlarda daha az hata yaparlar. Kriz yönetimlerinde daha başarılıdır. Kendilerini de karşı tarafı da iyi tanır ve sağlıklı

ilişki kurabilirler. Çok parçalı yapbozları iyi tamamlayabilirler. Önyargıları, algıyla olgu arasındaki farkı daha iyi görebilirler. Bu zekâ türü gelişmiş olan insanlar, şefkatli ve kucaklayıcıdır. İşbirliğine açık ve güven vericidirler. Risk değerlendirmesi yapabilirler. Aktif bir dinleyicidirler. Çözüm odaklı kararlar verebilirler. Başkalarının duygu ve ihtiyaçlarını dikkate alırlar.

Sosyal Zekâ (Sosyal Bilinç) Değerleri

- Şefkatli, kucaklayıcı olmak
- İşbirliğine açık olmak
- Güven verici olmak
- Risk değerlendirmesi yapmak
- Kriz yönetimi yapmak
- Aktif dinleyici olmak
- Çözüm odaklı karar verebilmek
- Başkalarını duygu ihtiyaç ve haklarını dikkate almak
- Aile bağlarını güçlendirmek

Bizim Mevlana ile ilgili olarak üzerinde duracağımız en önemli zekâ türü “vicdanî zekâ”dır. Buna “ruhsal (spiritüel) zekâ” da denebilir.

Nedir Bu Vicdanî Zekâ?

Bu zekâ türünü isimlendirirken “ruhsal” kelimesinin yerine vicdanî zekâ denilmesi daha doğru olur kanaatindeyim. Vicdanî zekâ bir bakıma kişinin iç sesini dinleyebilmesi, iç ve dış sorumluluklarının farkına varabilmesidir. İçimizde neyin doğru neyin yanlış olduğunu söyleyen bir ses vardır. O yüzden vicdanî zekâsı yüksek kişiler yaptıkları her işte hesap verebilirliği düşünürler. Yani sadece çıkarlarını düşünmek yerine Yaratıcı’ya karşı da sorumluluk hissederler. O yüzden etik değerlere sahip olurlar. Bu kişiler her hâlükârda ilkelidirler, dürüsttürler. Bir söz vardır; “İyi insan olmanın annesi tevazu, babası cesarettir” diye. Bu kişiler, doğrular için riske girebilirler. Kişisel olarak mütevazı oldukları halde, iddialarını da taşıyabilirler. Aynı zamanda bunu egolarını şişirmeden yapabilirler. Egonun öne çıkmaması, değerleri öncelemenin bir başka işaretidir. Bu tip kişiler kendi egoları namına değil ilkeleri adına hareket ederler. İlkeleri için ciddi riskler alabilirler. Bu kişilere baktığımızda kişisel olarak son derece mütevazı olduklarını görürsünüz, yaptığı işlere baktığımızdaysa normal insanların cesaret edemeyeceği işler ve başarılı neticelerle karşı karşıya kalırsınız.

Bu kişiler bilgece konuşan, sözlerinde bir hikmet olan kişilerdir. Karar verirken ahlaki akıl yürütmeyi çok iyi kullanırlar. İnsanların dürüst, ikeli ve iyi niyetli olmasını önemserler. Bu tip insanlar kendilerini Yaratıcı’ya karşı sorumlu hissettiklerinden reaktif değil, proaktiflerdir. Hayatın kontrolünün Allah’ta olduğunu bildiklerinden kendi sınırlarının farkındadırlar. Bu dünyada misafir olduklarını, burada kiracı olduklarını unutmazlar. Bu dünyada kendilerine verilen hayatın karşılığı olarak “iyi insan” olmak gerektiğine inanırlar. “İyi insan olmazsam bu dünyanın hakkını veremem. Öldükten sonra cennet verilirse bile bu Allah’ın fazlındandır” diye düşünürler. Böyle düşündüklerinden başarıyı sahiplenmezler. Ama onun değerini de düşürmezler. Onlar için hem suret hem de sîret önemlidir. Kişilik, karakter gibi özellikleri dikkate alırlar. Makam, güç, şöhret, para ve güzellik gibi kavramları etik şekilde kullanmaya önem verirler.

Vicdani Zekâ Değerleri

- İç sesi dinleyebilmek
- İç-dış sorumluluk
- Hesap verebilirlik
- Yaratıcı güce karşı sorumluluk
- Etik değerlere sahip olmak
- Ahlaki akıl yürütmeyi kullanmak
- Bilgelik
- Alçak gönüllülük
- Dürüstlük ve ikelilik

Sorularla Küçük Bir Vicdanî Zekâ Yoklaması

“Doğru mu gücü getirir, yoksa güç mü doğruyu?” diye bir soru sorulduğu zaman etik olmayan güç sahipleri, “Güç doğruyu getirir” diye cevap verirler, “Güçlü olan haklıdır” anlayışına sahiptirler. Ahlaki duyarlılıkları gelişmiş olanlar ise “Doğrunun kendisi bizatihi güçlüdür” derler. Onlara göre, doğru, gücü getirir. Etik değerlere sahip, vicdanî zekâsı yüksek bir kişiye “Hata nedir?” diye sorsak, “Yanlış yapmamaktır” der. Ama etik değeri olmayan bir kimse için “hata, yakalanmak”tır. Ona göre, yakalanmıyorsan hata yoktur. Bu Makyavelist yaklaşımın bir tezahürüdür.

“Sadık olmak nedir?” sorusunun cevabı, etik değerleri gelişmemiş kişiler için “Bir şeye bağlı olmak, sadık olmak, dürüst olmaktan daha iyidir” şeklindedir. Diyelim ki bir lidere bağlısınız, o zaman onun için yalan söyleyebilirsiniz. Çünkü ona göre bağlılık dürüstlükten, adaletten daha önemlidir. O, sadakat için kafasındaki bir doğruyu değiştirebilir.

Bunun bir örneğine şahit olmuşum. Ünlü bir iş adamı pastanede karısı, arkadaşı ve onun eşi beraber oturmuş sohbet ediyorlar. O sırada aralarında bir tartışma çıkıyor. Tartışma büyüyor ve mahkemelik oluyorlar. Kavgayı başlatan iş adamı da karşı taraf da fazla tepki veriyor, ikisinin de hatası var ama bu adam kendini temize çıkarmak için eşini mahkemede şahit gösteriyor. Eşi “Ben doğru olmayan bir şey söyleyemem, şurada senin hatan vardı” diyor. Kadın, eşine “Yanlışlarını savunmam” dediği için adam ondan boşanmaya kalkmıştı. İşte burada adam, “Sadık olmak, dürüst olmaktan daha önemlidir” diyen, ahlaki zekâya sahip olmayan kişilerdeki yaklaşımı sergilemişti. Vicdanî zekâsı düşük kişiler idare-i maslahat yaparlar. Yani her masada farklı konuşur, vaziyeti idare ederler.

Ama vicdanî zekâsı yüksek olan kişiler kararlı direniş gösterirler. Herhangi bir şey olduğu zaman “Yalnız bu kadar yapabilirim” derler.

Bir malın veya değerın paylaşımı söz konusu olduğunda etik değerleri olmayanlar karşı tarafa verilen pay için “Sana yeter de artar” bile derken etik değerleri olanlar hakça paylaşımından yana tavır koyarlar. Karşıdaki kişiyi değersizleştirmeden “Hak adına, senin hakkın bu olduğu için böyle yapıyorum” derler.

Yaptıkları işler hakkında bir inceleme olduğunda, etik olmayan kişiler hemen savunmaya geçerler. Etik değeri olanlar ise önce sorar, öneride bulunur, eksiklerini kabul eder ve kendilerini geliştirme yönünde adım atarlar.

Vicdanî zekâsı yüksek kişilerin hayatına baktığımız zaman bu tip ilkeleri hayata geçirdiklerini görürüz. Aceleci değildirler, sebatları yüksektir. Sonucu düşünmeden hareket etmezler. Başlangıçta sıkıntı çekseler de sonuçta kazanırlar. Başarılıdırlar. Hayatlarındaki en önemli motivasyon, iç motivasyondur. Gayretleri vardır ve kendilerini harekete geçirebilirler. Başkaları “yap” dediği için değil, doğru olduğu için ve zamanında yaparlar. Kendi içsel gerekçeleriyle harekete geçtikleri için hayatlarında tembellik yoktur. Olaylara iyimser bir pencereden bakmaya çalışırlar. Kendileri dışındaki varlıkların da farkındadırlar.

Vicdanî Zekâ ve Ruh Dünyası

Vicdanî zekâ sahiplerinin hayatlarında iyimserlik esastır, güvensizlik istisnadır. Hem pozitif hem negatif durumları aynı anda görür ve ümitsizliğe düşmezler. Kendilerini kurbanlık, kölelik hissine kaptırmazlar. Zindanda bile mutlu olabilirler. Onlar için sahip oldukları şeylerin kıymetini bilmek, küçük şeylerden zevk alabilmek önemlidir. İçtenlik ve samimiyet vicdanî zekâsı yüksek kişiler için ön plandadır. İçtenlikleri ikna güçlerini artırır. Daha çok dost ve arkadaş sahibi olurlar. Kolay kabul gördükleri için kolay kolay yalnız kalmazlar. İkiyüzlülük bu kişilerin en nefret ettiği özelliktir. Hatta törensiz kibarlıktan bile rahatsız olurlar. İyilikseverlik ve yardımseverlikten, cömertlikten zevk alırlar. Bu özellikleri sebebiyle güven kazanır ve sevilirler. Yanlarındaki insanlara huzur verirler. İlkelerine sıkı sıkıya bağlı oldukları için bazen kısa vadede yanlış tanınırsalar da zaman içinde, bazen de öldükten sonra kıymetleri anlaşılır. Mevlana da en çok ölümünden sonra anlaşılmıştır. Eserlerini oğlu Sultan Veled toplamıştır.

Bilgelik zekâsı yüksek kişilerin yaptıkları devrimsel işler vefatlarından sonra ortaya çıkar. Mesela sırik, fasulye mevsiminde iki metre olur, en gösterişli bitkidir ama mevsim sonunda biter. Bir çam ise yavaş yavaş büyür ve ihtişamı onlarca sene sonra ortaya çıkar. Ceviz ağacı uzun süre sonra meyve vermeye başlar ama uzun ömürlüdür. Bilge kişiler de böyle uzun ömürlü, kalıcı işler yapan insanlardır. 2009 yılında 54 bin kişi üzerinde yapılan bir araştırmada güvenilirlikle ilgili yedi değer tespit edilmiş. 54 bin çalışanın bir liderde aradığı ilk özellik dürüstlük olarak tespit edilmiş. İkinci özellik insan odaklı olmak, üçüncüsü iletişime açık olmak, dördüncüsü vizyon sahibi olmak, beşinci özellik içinde

ihтимamlı davranmak, altıncı özellik motive edicilik ve yedinci özellik de cesaret olarak sıralanmış. Bu özelliklerin hepsinin vicdanî zekânın bileşenleri olduğunu görebiliriz. Bunlar aynı zamanda sonradan öğrenilebilen değerlerdir.

İş hayatında kişinin kendini başarılı kimselerle kıyaslaması yanlış bir tekniktir. Doğru olan, insanın kendine koyduğu hedefle o anki durumunu kıyaslamasıdır. Başarı anlık bir şey değil toplam ya da sonuçtur. Kıskanç bir insan başarılı birini gördüğünde o anda dikkatini çeken anlık başarıyı görür ve kendisinde eksiklik hisseder. Doğru düşünen insan ise anlık başarıyı değil, toplam başarıyı görür. “Hayatımın sonunda şunları yapmış olursam başarıya ulaşabilirim” diye düşünür. Bu düşünceleri, kendisini harekete geçirmek için vesile yapabilir. “Hayatımın ilerleyen döneminde şu başarıyı elde etmeliyim” diyerek bir motivasyon tekniği oluşturabilir. Böylece başarılı birini gördüğünde içinde filizlenen kıskançlık duygusu kendisine de başkasına da zarar vermeyecek bir alana akıtılmış olur. Vicdanî zekânın en önemli faydası iç huzurdur. Mantıksal zekâsı yüksek olan bir kişinin vizyonu vardır, parmakla gösteriliyordur, başarılıdır. Ama acaba mutlu mudur? Napolyon “Hayatta mutlu olduğum gün, altı günü geçmemiştir” diyor. Hırs var, yetenek var, çalışma var fakat bilgelik özellikleri yok. Neticede mutlu olamıyor.

Vicdanî zekâ insana dinginlik verir. Duygusal zekâsı olan kişiler karizmatik bir lider olabilir, kitleleri harekete geçirebilir, zaferler elde edebilirler. Ama sadece duygusal zekâ saman alevi gibi geçer gider. Sosyal zekâsı çok yüksek ama bilgelik zekâsından pay almamış biri, çok iyi bir pazarlamacı, mükemmel bir halkla ilişkiler uzmanı olabilir ama uzun vadede yalnız kalır. Çünkü güvenilirliği düşük olur. “Vitrin dolu ama gönüller boş” dedikleri gibi, bu kişilerin yakınlarıyla da ilişkileri kötüdür. Her ne kadar ilk tanıştıklarında karşısındaki kişide çok iyi bir izlenim bıraksalar da birinci dereceden yakınlarla bile kaliteli, mutlu bir ilişki kuramazlar. Çünkü ilişkileri sürdürebilecek yeteneklerden yoksundurlar. Sürdürülebilir ilişkiler için bu beş zekâ türünün hepsinin aynı anda belli bir denge içinde olması gerekir. Yani insan “Sevilen bir kişi olmak istiyorum” diyorsa vicdanî zekâsını geliştirmelidir. Hayvanlar âleminde görülen onca fiziksel farklılığa rağmen ruhsal program olarak özellikleri sabittir. İnsanlar ise görünüşte aşağı yukarı aynı olsalar da ruhsal olarak büyük bir kapasiteye sahiptiler ve bu kapasitenin kullanımı kişiden kişiye ciddi bir farklılık gösterir. Einstein, sadece eğlenceyi merkeze alarak, “vur patlasın çal oynasın” diyerek yaşayan bir insanı gördüğünde “Bu insanda kocaman beyne ne gerek vardı, omurluk yeterdi” demiştir. Bu koca beyin insana verilmişse onun görevi sadece temel ihtiyaçları gidermek değil, soyut düşünce üretmek, felsefe yapmak, hayatı ve varoluşu sorgulamaktır. Yaratıcımız bizlerle olay diliyle konuşuyor. Bu dili de ancak “Yaratıcının buradaki mesajı nedir?” diye düşünen insan anlayabilir. Bir örnek vardır: Fransa’da bir şehri sel basmış. İnsanlar kilisenin çatısına kaçmışlar. Papaz ise “Allah gelsin, beni kurtarsın” diyor. Birisi yardıma geliyor, papaz ona “Allah beni kurtaracak” diyor. Ardından helikopter geliyor ama onu da kabul etmiyor. Papaz öbür dünyaya gittiğinde ise “Ey Allah’ım ben sana o kadar dua ettim, sen beni kurtarmadın” diyor. Bunun üzerine Allah “Ahmak kulum; ben sana adam gönderdim, gelmedin; kayak gönderdim, binmedin; helikopter gönderdim, binmedin. Daha ne yapayım?” diyor. Olay dili buna benzerdir. Yaşadığımız her şeye dikkatle bakıp onun vesilesiyle gönderilen manayı bulmaya çalışmak...

Bir olay yaşadığımızda “Acaba bu Allah’ın bir mesajı mıdır?” diye düşünmemiz gerekir. Allah bu dünyada insanlarla sebepler vasıtasıyla iletişim kuruyor. Mucizelerle peygamberler için ama Yaratıcı’nın bize de hitap edişinin sayısız yolu var. Allah dünyada *Hakîm* ismiyle tecelli ediyor ve bu isim sebeplerin varlığını gerektiriyor. Eğer sen sebeplere riayet etmiyorsan Allah’ın sıfatlarını yanlış biliyorsun demektir. Allah çalışmadan vermiyor. Güzel şeylerin hep çileyle elde edildiği görüyoruz. Koyulmuş psikoloji yasaları var; işte bunlar Allah’ın yasaları. Onlara uygun davranabilmek insanın özgür iradesini engellemiyor. İnsanın sorumluluğunu da ortadan kaldırmıyor.

İnsanoğlu hakikati kavramaya çalışırken dört yol kullanır. İlki bilim; deney, gözlem gibi beş duyunun algıladığı bilgilerdir. Bu bilgi kaynağı hakikati bulmada yeterli olmamıştır. İkincisi akıl yürütme yöntemleridir. Beş duyuyla algılayamadığımız bazı durumları akıl yürütme ile algılarız. Misal; duman çıkan bir yerde ateş de olduğunu düşünmemiz gibi. Bunu da kullanıp hakikate hâlâ ulaşamadıysak iç sese, sezgilere sıra gelir. İşte burada vicdanî zekâ ön plana çıkar. Vicdanî zekâsı yüksek olan kişiler iç seslerini dinlerler. Böylece kimsenin göremediği, duyamadığı şeyleri keşfederler.

Peki içimizden gelen sese ne dereceye kadar güvenebiliriz? Sınava giren bir kişi cevabını bilmediği bir soruya iç sesini dinleyerek cevap verebilir mi?

İç sesin de bir altyapısının olması gerekir. Mesela karpuz alırken herhangi birimizin iç sesini dinleyerek doğru seçim yapma ihtimali %50’dir. Ama işi karpuzla ilgili olan bir kişi “Bu karpuz

iyidir” diyorsa, o karpuz %90 iyidir. “Nasıl yapabiliyorsun bunu?” diye sorduğunuzda size net bir cevap veremez ancak belki daha önce elinden beş bin tane karpuz geçmiştir. O işi yapa yapa öyle bir beceri kazanmıştır ki artık sezgisel olarak hangisinin iyi olduğunu anlayabilir. Hekimlikte de buna benzer bir “klinik sezgi” vardır. Doktor, hastayı gördüğü gibi onda ne tür bir hastalık olduğunu anlayabilir. İşte bu, bilgelik sonucunda gelişen bir yetenektir. Belli bir birikim gerektirir.

Hani bir fıkra vardır: Adamın biri papağan dükkânına girmiş, fiyatlara bakıyor. Beş dil bilen bir papağan 10 bin dolar, üç dil bilen 7 bin dolar, bir dil bilen bin dolar şeklinde fiyatlandırılmış. Bir tanesinin önüne gelince duraklıyor. Adam hiçbir özelliği olmadığı hâlde 15 bin dolar fiyat biçilen papağanın özelliğini satıcıya sorma ihtiyacı hissediyor. Satıcı da “Vallahi özelliğini ben de bilmiyorum ama diğerleri ona üstadım, hocam diye hitap ediyorlar da ondan” diye cevap veriyor. Daha önceden sıraladığımız üç yol (bilim, akıl yürütme, sezgi) de hakikate götürmüyorsa sonuncu ve dördüncü yol kişinin inançlarıdır. Kişi hayatta hiçbir şeyi eksiksiz olarak algılayamaz, muhakkak eksikleri vardır. O eksikleri beş duyu ile algılayamıyorsa akıl yürütmeye, onunla da algılayamamışsa sezgiyle, onunla da algılayamamışsa inançlarıyla tamamlar. Çünkü beyin tanımlanamayan bir bilgiyi kabul etmez. Kişinin bilgiyi beynine kabul ettirebilmesi için öğrendiği şeyi mantıksal bir çerçeveye oturtması gerekir. Yoksa bilgiyi kaydetme sistemi çalışmaz.

Bir insanın iyi ve güzel özellikler kazanması için önce bu özelliklere ihtiyaç duyması gerekir. Kişi eğer ihtiyaç duyarsa bir şekilde onu elde etmenin yolunu bulur. Kişiliğimizi iyiye güzele yöneltmek için okuduğumuz kitaplar sadece o hazinenin anahtarlarını verir. Ama hazineyi arayıp bulmak bizim görevimizdir. Emek vereceğiz, dalmak için dalgıç kıyafetlerini giyeceğiz, çile çekeceğiz. Zaten kolay elde edilen şeyler kalıcı olmuyor.

Mevlana ve Halk Terapisi

Psikoterapide “halk terapisi” denilen bir teknik vardır. Bu terapide kişiye hikâyeler verilir ve hikâyeler üzerinden o kişinin zihinsel dönüşümü sağlanmaya çalışılır. Bir bakıma hikâyelerin pedagojik anlamları üzerinde durulur. Hikâyeler kullanılarak yapılan psikoterapi yöntemine “bibliyoterapi” deniyor. Bu yöntem psikologların kullandığı ve bilimsel olarak tavsiye edilen bir yöntemdir. *Mesnevi*’nin bazı ciltlerinde “Ruhlara şifadır, sevgilileri sevdiğine, hastaları çaresine kavuşturur” gibi ibareler mevcuttur. Yani *Mesnevi* aslında insanlardaki içsel onarımı sağlamak amacıyla kullanılmış. *Mesnevi*’de anlatılan hikâyelerin çeşitli işlevleri vardır: Birincisi ayna görevi görmesidir. Yani kişi hikâyeyi okuduğu zaman bir farkındalık kazanmış oluyor. Kendi ruhsal profili ve psikolojik durumuyla ilgili bir yansıma görüyor. Böylece hikâye, kendini tanıma noktasında bir ayna işlevi görüyor. İkinci olarak da hikâyelerin model fonksiyonu var. Hikâyeler üzerinden sembolik ve kavramsal düşünceyle ve sosyal normlarla ilgili bir bakış açısı ortaya konuyor. Böylece insanı gelişime katkı sağlanıyor. Bir de bu anlatıların “geleneği taşıma” noktasında katkıları var. Yani bazı değerleri, kültürel birikimi geçmiş kuşaklardan yeni kuşaklara aktarma görevini de ifa ediyorlar. Bütün bunların ışığında Mevlana’nın üzerinde en çok durulması gereken özelliği halk psikoterapisti gibi işlev görmesidir.

Mevlana’nın eserleri sadece bir sanat eseri değil. O toplumsal düzeyde göz ardı edilemez bir dönüşümün mimarı. Aynı zamanda Mevlana’nın hikâyelerinin tedavi açısından çok özel bir yeri var. Peki, bunu nasıl yapıyor? Korku ve kaygı giderici öyküler anlatıyor. Özgüven artırıcı örneklere yer veriyor. Önyargıları ortadan kaldıran hikâyeler sunuyor. Yanlış düşünceleri düzelten, alternatif düşünmeyi öğreten hikâyeleri var. Kişiye yeni bir tutum sergilemeyi öğreten örnekler kullanıyor. Toplumda var olan kıssadan hisse anlayışını bir halk terapisi gibi kullanıyor.

Öykülerde metaforik düşüncenin kullanılması, modern psikoterapinin uyguladığı yöntemlerden biridir. Kişi, bu metaforları kullanarak analogi yapar. Yani kendi yaptıklarıyla metaforu kıyas ederek bir değişim sağlaması, sorununu aşması beklenir. Mevlana’nın eserlerine baktığımızda da metaforları analogi yaparak kullanmış olduğunu görüyoruz. Bunları kullanarak tedaviye dönük değişimi sağlamış oluyor. İnsanlara yeni düşünme yolları öğretiyor.

Bir insan sadakatsizliğe maruz kaldı diyelim. Bu durumda verilen ilkel tepki şiddettir ama tepki kişiden kişiye çeşitlenir. Bazı insanlar içlerine kapanır, bazıları doktora gider, bazılarıysa intikam alacağım diye intihar etmeye kalkışır. Aslında çözüme ulaşabilmek için önce o olay hakkında konuşabilmek gerekir. Mevlana’ya baktığımızda onun bizlere konuşabilmeyi ve tartışabilmeyi öğrettiğini görüyoruz.

Bibliyoterapide bir hikâye üzerinde analiz ve çıkarım yapılır ve elde edilen çıkarımla sorun oluşturan konu derinlemesine incelenir. Kişinin çözüm sürecinin içinde olması, çıkarımlarda bulunabilmesi ona tartışarak sorunlarını çözmeyi öğretir. Travma böyle çözülür. O halde Mevlana'nın anlattığı hikâyelerin travma çözücü etkisi de var.

Nasıl ki bir su damlası sürekli damladığında mermeri oyabiliyorsa, insan da sürekli aynı şeyleri düşündüğünde zihinsel yapısında bir zayıflama meydana gelir. Beyindeki ağsal yapıda bozulmalar ortaya çıkar. Mevlana'nın böylesi tekrarlayan düşüncelerden de uzaklaştırıcı etkisi var. Çünkü Mevlana hikâyelerle öğrenmede sağ beyni ön plana çıkarıyor. Sağ beynin öğrenmesinde müzik, resim gibi sanat alanları, sezgisel öğrenme gibi olgular devreye girer. Yani duygu ile öğrenme gerçekleşir. Bir şeyi sadece sol beyinle öğretmeye çalışırsanız, sadece ezber yapmış olursunuz. Ama hem sağ beyin hem de sol beyin bir arada işletilirse eğlenceli ve disiplinli bir öğrenme gerçekleşmiş olur. Mevlana'nın hikâyeler aracılığıyla öğrenmede sağ beyni aktif hâle getirmesi öğrenmeyi kalıcılaştırıyor.

Hayatımızın içinde bulunduğu resmin bütünü görmemizi sağlıyor. Buna da literatürde "altı boyutlu düşünce" deniyor. Altı boyuttan ön-arka, sağ-sol ve aşağı-yukarı kastediliyor. Yani insan bir şeyi analiz ederken onu gelecek-geçmiş, tehditler-fırsatlar ve güçlü yönler-zayıf yönler bakımından ele alıyor. Kısacası, Mevlana'nın bibliyoterapi tekniğini hayata geçirmiş olduğunu görüyoruz.

Onun aynı zamanda sosyal normları pekiştirdiğini söylemiştik; sadece pekiştirmiyor, güncelliyor da. Verdiği cevaplar zamana göre yorumlanıp güncellenebiliyor. Bizim yapmaya çalıştığımız da aslında bir bakıma bu güncellemeye katkıda bulunmak.

Halk psikoterapisi zor bir iştir. Yeri gelir, insanın hayatı boyunca kullandığı düşünceleri değiştirmek gerekir. Bazı insanlar yenilikten, değişimden ölesiye korkarlar. Özellikle belli bir yaştan sonra değişmek daha da zorlaşır. Mevlana adım adım giderek kişiyi önce korkusuyla yüzleştiriyor, sonra onunla baş etmesini sağlıyor.

Mevlana'nın öyküleri çoğu kez "ben dili"yle anlattığını görüyoruz. Eğer bir kişiye "sen" diye cephe hücumu yapılırsa o kişi de aynı yoğunlukta karşı cephe savunmasına girişir. Böylece ego savaşları başlar. Mevlana'da bunun olmadığını görüyoruz. Hiç kimseye tam olarak iyi ya da tam olarak kötü diye nitelendirmiyor. İnsana iyi sıfatlarıyla kötü sıfatlarını ayırarak yaklaşıyor.

Mevlana'nın üzerinden bu kadar zaman geçmesine rağmen inandırıcılığının yitirmemesinin bir nedeni de anlattıklarını kendi hayatına uygulamış olması. Bunun İmam-ı Azam'ın hayatında geçen bir örneği de vardır: Bir gün İmam-ı Azam'a (ra), bir çocuk getirilir. Babası çocuğunun çok bal yediği için her tarafının yara içerisinde kaldığını, şifanın Allah'tan (cc) olduğunu söyler ve İmam-ı Azam'dan çocuğu okumasını rica eder. İmam-ı Azam (ra) çocuğun babasına dönerek, 40 gün sonra gelmelerini söyler. Baba çaresiz geriye döner ve tam 40 gün sonra büyük imama gelir. İmam-ı Azam çocuğa dönerek başını okşar: "Bir daha bal yeme evladım" der, çocuk da "Olur amca, yemem" der. Çocuğun babası şaşkın, İmam-ı Azam'a "40 gün evvel bu dediklerini deseydin ya" der. Ebu Hanife hazretleri bunun üzerine, "40 gün evvel ben bal yemiştim, eğer o gün deseydim sözümü dinlemez, bal yemeye devam ederdi. Ben tam 40 gün bal yemedim, biiznillah çocuğun bir daha bal yemeyecek ve vücudundaki yaralar kapanacak" der. Gerçekten de çocuk bir daha bal yemez ve yaraları kapanır.

Mevlana da aynen böyle anlattıklarının bilgeliğini yaşamıştır. Bilgi sahibi ve bilge olan kişi ilmi önce kendisine uygular. Bu noktada, âlim-bilge-arif kişi özelliklerini de iyi bilmek gerekir. Âlim kişi ilim sahibidir ve ilmmini başkalarına anlatır. Heykeltıraş mermere, marangoz ahşaba şekil verir, âlim kişi de diğer insanlara. Bilge kişi ise öncelikle kendine şekil verir. Arif olan insansa hem kendine hem de başkalarına şekil verir. Mevlana'ya bakacak olursak, onun bilgeliği de aşarak ariflik makamına yükseldiğini görürüz. Onun bilgeliği "Halk içinde Hakk ile beraber olmak" tarzındaki bilgeliktir. Bu daha kalıcı olan bilgelik türüdür. Asırlara damga vurmasının sebeplerinden biri de budur.

Kaynaklar:

Nevzat Tarhan, Orhan Gümüşel, Aynur Sayım, Pozitif Psikoloji, Timaş Yayınları 2013 İstanbul
Nevzat Tarhan : Mesnevi Terapi. Timaş Yayınları 2012 İstanbul